

EDVARD
RADERFURD

RUSKA

I TOM

Prevela
Aleksandra Čabraja

Laguna

Naslov originala

Edward Rutherfurd

RUSSKA

Copyright © Edward Rutherfurd 1991

Translation copyright © 2014 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ovu knjigu s poštovanjem posvećujem
onima koji danas obnavljaju manastirsku zajednicu
Optina pustinja*

SADRŽAJ

Predgovor	ix
Napomena	xi
ŠUMA I STEPA	1
REKA	57
TATARIN	186
IKONA	300
IVAN	306
KOZAK	456
PETRA	551
<i>Izjave zahvalnosti.</i>	679
<i>O autoru.</i>	681

PREDGOVOR

RUSKA – MESTO

Oba mesta koja u ovoj priči nose naziv Ruska – prvo mesto, na jugu, kao i severni naslednik – izmišljena su, mada je mali grad pod ovim imenom postojao jednom, u davna vremena, na drugom mestu. Obe izmišljene Ruske mešavina su odlika datih oblasti. U severnoj Ruskoj, u kojoj se odvija najveći deo radnje ove knjige, stari grad i manastir, premda u nešto manjim okvirima, donekle podsećaju na drevni grad Suzdalj, gde je napisan deo ove knjige. Čudesne izvore video sam kraj stare tvrđave Izborsk, na severozapadu. Imanje Bobrovih pomalo podseća na seosko imanje porodice Puškin.

RUSKA – ROMAN

Ruska je istorijski roman. Porodice Bobrov, Suvorin, Romanov, Ivanov, Karpenko, Popov i lik Pinegina izmišljeni su. Međutim, prateći njihovu priču kroz vekove, prikazao sam

ih naporedo s ljudima i događajima koji su postojali, ili su bar mogli postojati.

Mnogo je razloga zbog kojih su, uprkos većitoj fascinaciji zapada Rusijom, istorija i geografija ove ogromne i prostrane zemlje većini čitalaca slabo poznati. Stoga sam se, koliko god je to bilo moguće, trudio da čitaocu obezbedim istorijski okvir za koji se nadam da će biti poučan, ali ne i opterećujući. Tu i tamo dopustio sam sebi da donekle pojednostavim priču, ali verujem da nigde nisam nasilno menjao istoriju.

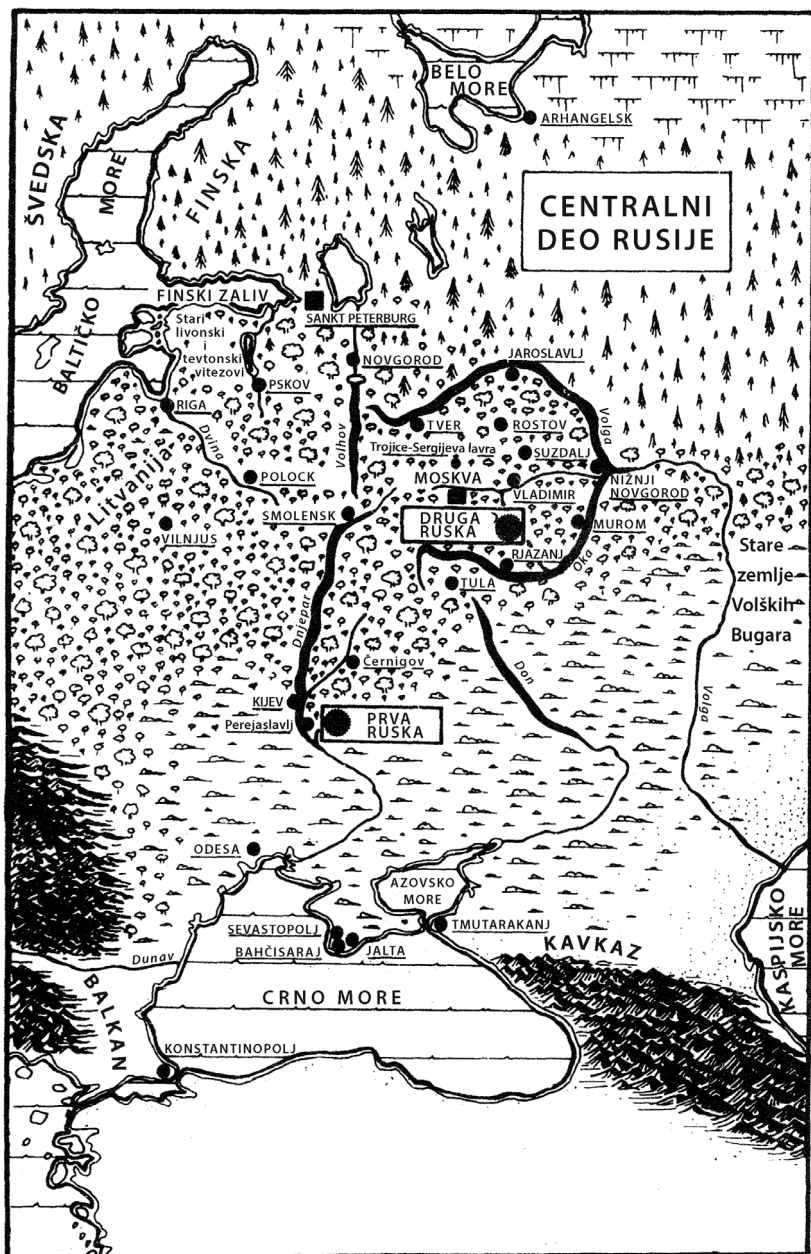
U pokušaju da prenesem nešto od zadivljujućeg bogatstva i osobenosti ruske kulture, izdašno sam se služio raskošnim ruskim folklorom i književnošću. Rezultat toga je, kakav god bio, u potpunosti moje delo; ali se nadam da će oni koji dobro poznaju ove teme na ovim stranicama možda prepoznati neke od svojih starih prijatelja.

NAPOMENA

Ova knjiga napisana je u razdoblju od 1987. do 1991, tokom kojeg sam više puta posetio Rusiju i u njoj ukupno proveo više meseci. Osim boravaka u Moskvi i Lenjingradu, samostalno sam putovao na severozapad čak do Kižija, Baltika, prstena srednjovekovnih gradova smeštenih oko Moskve, Kijeva, Černigova i Ukrajine. Putovanja ka jugu odvela su me do Odese, Krima, zemlje donskih Kozaka, Kavkaza i pustinjačkih gradova Hiva i Samarkanda. Zahvaljujući prijateljima, bio sam u prilici da posetim i grad Gus-Hrustaljni, u oblasti gde je smeštena izmišljena severna Ruska. Unija pisaca ljubazno mi je omogućila posetu drevnom gradu Rjaznju, kao i mestu gde se nalaze još stariji ostaci nekadašnjeg grada koji su uništili Mongoli – bilo je to nezaboravno iskustvo.

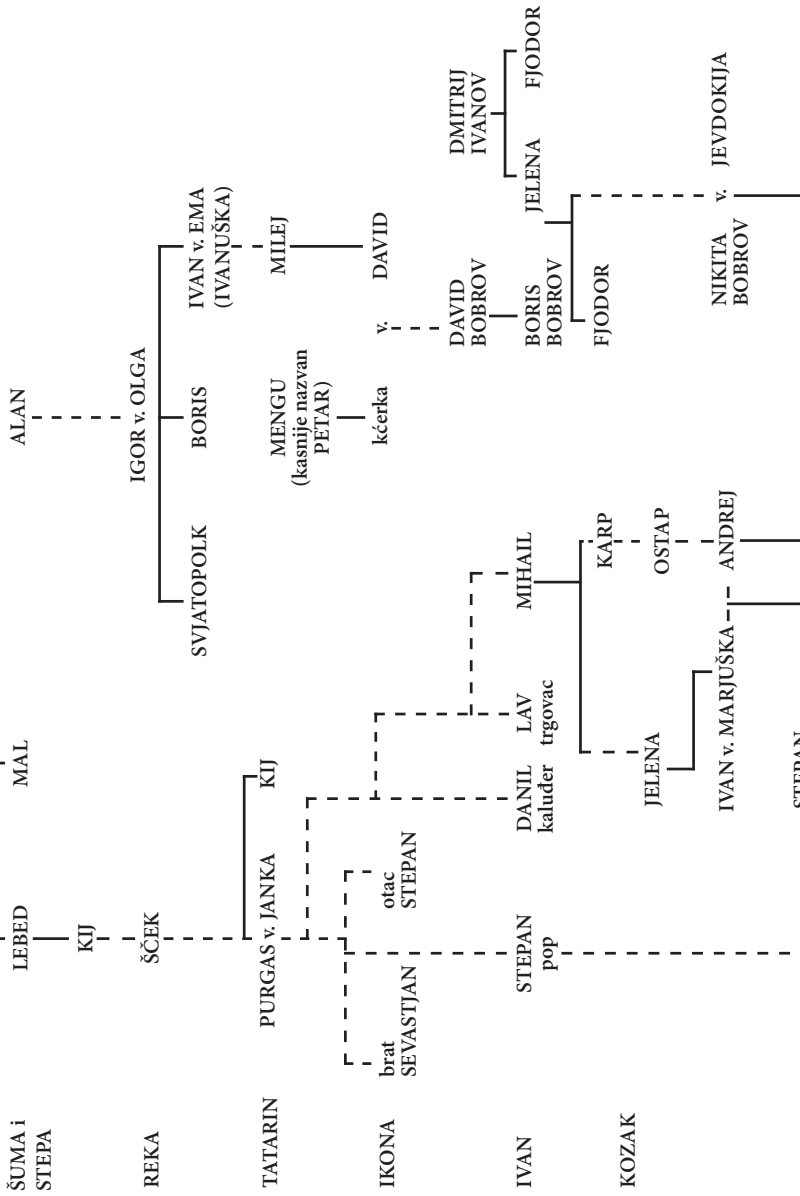
Međutim, za mene je najvažniji bio dan kada sam, zahvaljujući Uniji pisaca, obišao nedavno obnovljeni manastir Optina pustinja. Slučajno smo došli tamo neposredno pošto su monasi otkrili posmrtnu ostatku čuvenog manastirskog starešine iz devetnaestog veka, oca Amvrosija, i taj događaj su upravo slavili onoga jutra kad smo stigli tamo. Obred je

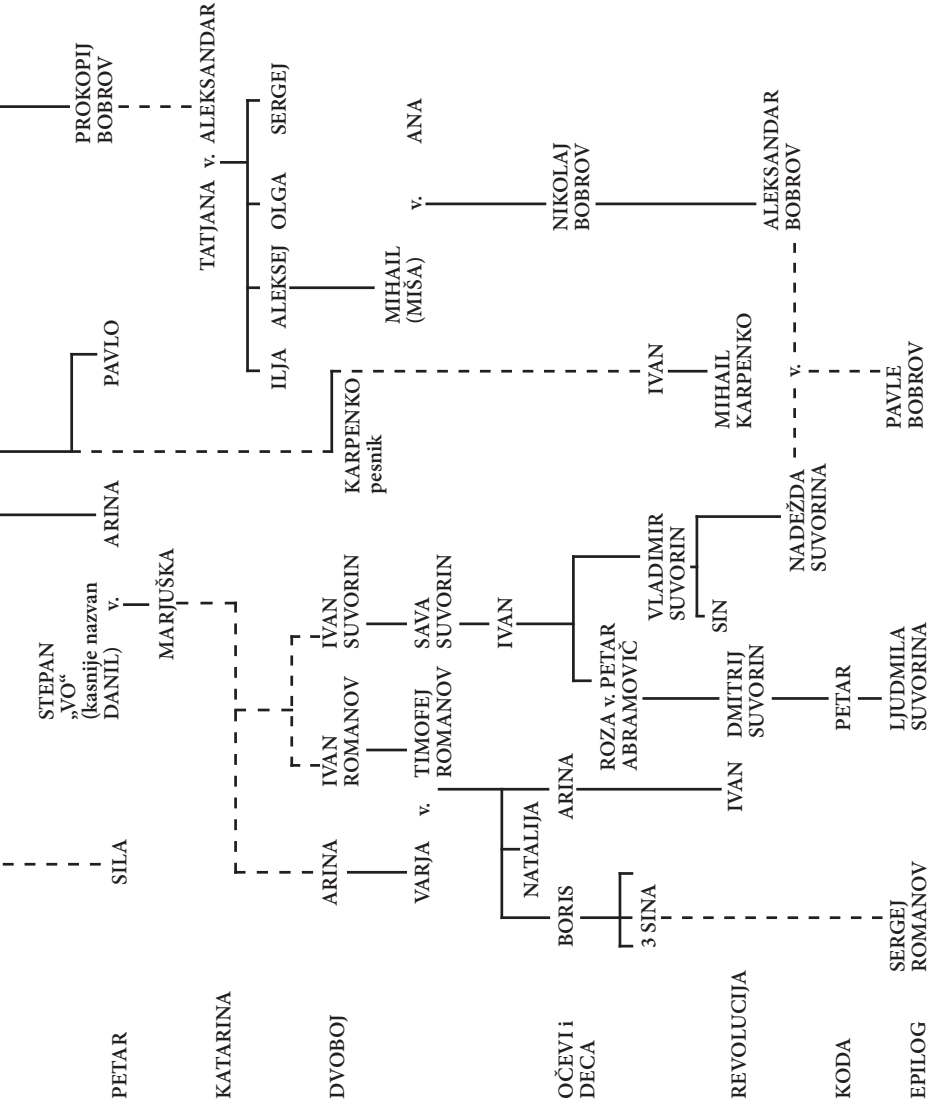
bio vrlo jednostavan ali mi je, po mom mišljenju, omogućio dragoceni uvid u stvarnu Rusiju – i jednom zauvek me uverio da je, ako želimo zaista da razumemo sadašnjost i moguću budućnost ove izuzetne zemlje, veoma važno da zaronimo što dublje možemo u njenu prošlost.

PORODIČNO STABLO

POGLAVLJA

ŠUMA I STEPA

Leta gospodnjeg 180.

Stepa je te noći bila tiha. Kao i šuma.
Vetar je tiho hujao nad zemljom.

U kolibi – jednoj od šest stisnutih jedna uz drugu u seocetu pored reke – spavala je majka sa detetom.

Nije ni slutila opasnost.

Visoko po zvezdanom letnjem nebu povremeno su lebdele blede oblaci, lenjo plutajući u nizu, blago osvetljeni sjajem polumeseca što je plovio ka jugu.

Poput konjanika stigli su s istoka, sa svojim prozračnim belim baldahinima, iz ko zna kakvih beskrajnih stepa – dostojanstveno putujući nad malenim kolibama kraj reke i dalje preko sela i tamne šume koja je, verovatno, takođe bila beskrajna.

Seoce se nalazilo na jugoistočnoj obali reke. Tu su se stabla hrastova i lipa, borova i breza postepeno proređivala, ustupajući mesto čistini i širokim livadama na ivici ogromne stepa. Na suprotnoj, severozapadnoj obali reke, prostirala se gusta, beskonačna i mračna šuma.

Tri porodice koje su naseljavale to mesto stigle su pet leta ranije i, pronašavši stare, napuštene zemljane zidove obrasle rastinjem, raščistile teren, podigle drvenu ogradu na niskom zemljanom zidu i iza njega sagradile šest koliba. Nedaleko odatle, među drveće su zalazila dva velika neraščišćena polja. Nešto dalje, u šumi, nalazilo se nekoliko manjih čistina.

Na nekoliko stotina koraka nizvodno, koji kilometar niz reku pružalo se močvarno zemljište.

Vetar je blago milovao zemlju. Šuštao je u vrhovima krošanja, tako da se donja strana lišća belasala na svetlu zvezda. Vijugava reka i močvare blistale su usred šume.

Nije se čulo gotovo ništa osim blagog talasanja lišća. Tu i tamo oglasila bi se poneka sitna životinja ili bi se čuo laki korak jelena. Negde u blizini močvare, uz ravnomerno kretanje žaba, vešto uvo moglo bi načuti krckanje pod šapama medveda što se šunja duž ivice šume. Međutim, u selu su se čuli samo šum lišća i povremeno hujanje vetra iznad dugog polja ječma što se talasao kao da blago podrhtava.

Vetar je duvao, ili pak nije. Jer ponekad bi se polje umirilo ili zatalasalo u suprotnom pravcu, kao da istočni vetar lenjo zastaje, pre nego što opet ustalasa zreli ječam.

Bilo je leto gospodnje 180. – ili pak nije. To jest, mada će budućnost ovu godinu obeležiti tim brojem, hrišćanski kalendar još uvek nije ušao u upotrebu. Daleko na jugu, u rimskoj provinciji Judeji, gde je živio Isus Nazarećanin, učeni jevrejski rabini izračunali su da je to *Anno Mundi* 3940. Takođe je bila i sto deseta godina od uništenja Jerusalima. Na drugom kraju moćnog Rimskog carstva bila je to dvadeseta i poslednja godina vladavine Marka Aurelija, kao

i prva godina samostalne Komodove vladavine. U Persiji je bila godina 491. seleukidskog doba.

Koja je, dakle, godina bila u tom malom selu na ivici šume? Koliko istorija zna, nije bila nijedna. Bilo je proteklo pet godina od smrti prošlog seoskog starešine. Veliki brojni sistemi poznati civilizovanom svetu i zabeleženi u pisanim tekstovima ovde još behu nepoznati. Čak i da su bili poznati, ne bi značili ništa.

Jer ovo je bila zemlja koja će jednoga dana postati poznata pod imenom Rusija.

Vetar je tiho hujao nad zemljom.

Žena je ležala na postelji sa svojim malim sinom. Brige što su je danju morale u snu su joj iščilele iz glave poput bledih oblaka što se raspršuju nad šumom iza reke. Spavala je mirno.

U kolibi je bilo dvanaestoro ljudi. Petoro njih, među kojima i Lebed i njen sin, spavali su na širokom ležaju što se pružao preko čitave sobe, iznad velikog ognjišta. U ovo toplo letnje večer, u ognjištu nije gorela vatra. Vazduh je bio ispunjen slatkim, zemljanim – prilično prijatnim – mirisom ljudi koji su celog dana želi na njivi. Uz to se širio i sveži miris trave koji je vetar unosio kroz otvoreni četvrtasti prozor.

Lebed je ležala na ivici drvenog ležaja – što je ukazivalo na nizak položaj u domaćinstvu – kao najmlađa supruga svog muža. Sa svojih dvadeset sedam godina više nije bila mlada. Lice joj je bilo široko, a telo se već dobrobrano zaoblilo oko kukova. Gusta svetla kosa padala joj je preko ivice ležaja.

Pored nje, na pregibu njene punačke ruke, ležao je petogodišnji dečak. Imala je još dece pre njega, ali su umrla, i tako joj je samo on ostao.

Bilo joj je petnaest godina kad se udala i oduvek je znala da ju je muž uzeo samo zato što je bila snažna: doveo ju je da radi. Međutim, nije se žalila. On nije bio loš čovek. Sa svojih četrdeset godina još uvek je bio visok i naočit, i na ogrubelom licu bilo je nečeg blagog, gotovo čežnjivog, a kad god bi je ugledao, svetloplave oči toplo bi mu zasijale dok je govorio: „Evo moje Mordvinke.“

Za njega je to bilo tepanje. Za ostale, međutim, nije.

Jer Lebed nije bila član plemena. Muževljev klan ju je smatrao polutankom: na kraju krajeva, ko joj je bila majka – jedna od onih što žive u šumi? Mordvinka?

Još od pradavnih vremena, rasuta po šumama i močvarama što su se protezale stotinama kilometara ka severu, živela su ugro-finska plemena kojima je pripadalo i pleme njene majke. Širokih mongolskih lica i žućkaste puti, lovili su zveri i ribu u tim ogromnim, pustim prostranstvima, i živeli jednostavno u svojim malim kolibama i skrovištima. O dugodnevi bi stali ukrug i pevali visokim, ostrim nazalnim glasovima, pevali bledom suncu koje bi se, idući dalje ka severu, zimi jedva ukazivalo, dok bi leti uskraćivalo zemlji noćni počinak kupajući je dugom belom svetlošću zalaska od kojeg je horizont sijao beličastim sjajem.

Odnedavno je narod njenog muža – ljudi svetle puti koji govore slovenskim jezikom – stvorio male kolonije ka istoku i severu duboko u šumi. Neki od njih su, poput muževljevog klana, obrađivali zemlju i gajili stoku. Kad bi se ti Sloveni i primitivna finska plemena sreli na tim ogromnim prostranstvima, retko je dolazilo do sukoba. Bilo je tu dovoljno zemlje i plena za deset hiljada puta više ljudi. Bilo je i brakova, poput braka njene majke. Međutim, žitelji sela su ipak s visine gledali na stanovnike šuma.

Muž ju je u šali nazivao ne imenom malog plemena njene majke, već imenom velikog mordvinskog plemena koje je

živelo nešto dalje ka severu. Tako joj je ime zvučalo manje tuđinski, mada je njenim venama tekla polovina čisto slovenske krvi. Bilo je to blago zadirkivanje. I, primetila je tužno, podsećalo je ostatak klana da je ponižava.

Naročito njena svekrva. Skoro trinaest godina njena krupna, moćna prilika nadvijala se nad Lebedinim životom poput pretećeg oblaka na nebu. Ponekad bi danima lavovsko lice te žene s krupnim, teškim obrazima delovalo spokojno, gotovo prijateljski. Međutim, onda bi neka sitna Lebedina greška – ispušteno vreteno, prolivena pavlaka – izazvala buru. Druge žene u kući bi ćutale, gledale u pod ili je krišom posmatrale. A Lebed je znala da im je drago – zato što su izbegle oluju i zato što se svekrvin gnev izliva na nju, tuđin-ku. Posle izliva besa svekrva bi joj odjednom rekla da nastavi da radi, a zatim bi se samo okrenula, sležući ramenima.

„Šta možeš da očekuješ od jadne Mordvinke?“

To je još bilo i podnošljivo, ali joj je njena sopstvena porodica otežavala stanje. Oba roditelja su joj prethodne godine umrla, nakon čega joj je ostao još samo mlađi brat. A upravo ju je on bio rasplakao prethodnog dana.

Nije imao loše namere. Ali uvek je bio u svađi sa seoskim starešinom. Njegovo široko, pomalo tupavo lice uvek je bilo nasmejano, čak i kad je bio pijan, i činilo se da u životu ima samo dve želje – da lovi i da se igra sa svojim malim sestrićem.

„Kiju nisi potreban“, govorila mu je sestra, „a ne trebaš ni meni ako nećeš da slušaš starešinu.“ Međutim, nije vredelo. Mrzeo je rad na poljima, te je bez dozvole odlazio u šumu i ostajao tamo danima – dok su seljani ljutito gundali – a onda bi odjednom ugledala njegovu snažnu, stamenu priliku kako se vraća sa desetak krzna okačenih o pojas i uobičajenim, blesavim osmehom na licu. Starešine bi ga psovale, a svekrva bi je posmatrala s novim gnušanjem, kao da je sve to njena krivica.

Tog dana bio je obećao dečaku: „Kad sledeći put pođem u lov, Kijčiću, doneću ti medvedića. Možeš ga držati vezanog ispred kuće.“

„Ali, Male“, podsetila ga je sestra, „starešina je rekao da ćeš morati da napustiš selo ako ga opet ne budeš slušao.“ Kao kaznu za njegova odsustva, starešina mu već beše zabranio da te godine više odlazi u lov.

Međutim, njen brat je samo oborio krupnu, svetlokosu glavu, još uvek se budalasto smešeći i ćuteći.

„Zašto se ne oženiš i ne prestaneš da se glupiraš?“, vikala je sestra ljutito na njega.

„Kako ti kažeš, sestro Lebed.“ Pognuo je glavu, cereći se.

Rekao je to tek da je kinji, jer se niko nikome u selu nije obraćao punim imenom. Malog dečaka, koji se zvao Kij, obično su zvali Mali Kij, Kijčić. I njeno ime, Lebed, retko se koristilo. Još od detinjstva odmila su je zvali – Mala Labudica. I Mal je imao nadimak, koji su ostali izgovarali kad bi se naljutili na njega – zvali su ga Lenjivcem.

„Lenjivče!“, odvrati mu ona. „Smiri se i počni da radiš.“

Međutim, Mal to nije hteo. Radije je živio sam u maloj kolibi sa dvojicom staraca koji više nisu bili sposobni ni za šta sem da ponekad love. Njih trojica zajedno pili su medovinu i lovili životinje i ribu, dok su ih žene gledale s podsmehom.

Tog dana je još dva puta otišla kod njega, drugi put već u suzama, da ga zamoli da odustane od svoje glupe namere. Mada joj je uvek donosio samo nevolje, volela ga je. Kad bi ga proterali, bila bi usamljena.

Ali on se stalno, čak i kad je plakala, samo smeškao, a znoj mu je curio niz široko, krupno lice dok je plastio seno.

Zato joj je te večeri dugo trebalo da zaspi; a dok je konačno tonula u san, i dalje su je mučile crne slutnje.

Međutim, sada joj je noć izbrisala sve misli iz glave. Pod jednostavnom grubom košuljom grudi su joj se ravnomerno dizale i spuštale. Vetar što je dopirao kroz prozor mrsio joj je gustu kosu i svetlu kosicu njenog sina.

Niko se nije probudio kad se pas na vratima trgnuo i načuljio uši dok su pored njega promicale dve senke. To jest, niko osim dečaka, koji je na trenutak otvorio oči. Na pospanom licu ukazao mu se osmeh i da mu je majka bila budna, osetila bi kako mu je celo telo zadrhtalo od uzbude-nja. Sklopio je oči, još uvek se smešeći.

Još malo, pomislio je.

Vetar je tiho hujao nad zemljom.

Ali gde su se nalazili to selo, reka i šuma?

Da bismo objasnili važnost tog čudesnog mesta, moramo mu posvetiti koju reč.

Po ustaljenom običaju, geografija odavno deli ogromno prostranstvo Evroazije na dva dela: Evropu na zapadu i Aziju na istoku. Međutim, ova podela je veštačka. Postoji, zapravo, prirodni podela, na sever i jug.

Jer preko ovog ogromnog kopna, od severne Evrope, preko Rusije i ledene sibirске pustinja, celim putem do planina iznad Kine koje se pružaju na sever skoro do Aljaske, prostire se najveća svetska nizija.

Ogromna severna Evroazijska nizija od zapada do istoka dugačka je deset hiljada kilometara. Proteže se od Atlantika do Pacifika u nizu ogromnih, povezanih ploča, prekrivajući šestinu kopnene površine Zemlje – zauzimajući prostranstvo jednako ukupnoj površini Sjedinjenih Američkih Država i

Kanade. Na severu je ova nizija uglavnom ograničena Severnim ledenim okeanom. Odatle se spušta, ponegde i do tri hiljade kilometara, preko širokih pojaseva tundre, šume, stepe i pustinje ka južnoj granici. A za ovu granicu se istinski može reći da deli evroazijsko tlo na dva dela.

Jer ako je severna Evroazija ogromna nizija, južna Evroazija sastoji se od ogromnih oblasti – idući od zapada ka istoku, od Bliskog istoka, drevne Persije, Avganistana, Indije, Mongolije i Kine. A sever od juga, poput kakvog zida, deli ogromni polumesec planinskih venaca u kojem su neki od najviših vrhova na svetu – od Alpa u zapadnoj Evropi, do uzvišenih azijskih Himalaja i još dalje od njih.

Stoga je teško shvatiti zbog čega su geografi Evroaziju podelili na istok i zapad.

Negde na trećini puta preko velike nizije, približno iznad današnjeg Avganistana, od severa ka jugu proteže se duga, niska linija drevnih bregova što se pružaju od tundre do ivice pustinje. Taj venac se zove Ural. Prema modernoj terminologiji on se naziva „planinom“, i označava granicu između Evrope i Azije.

Pa ipak, zapravo, osim nekoliko sasvim osrednjih vrhova, ti blagi ustalasani brežuljci uglavnom su visoki tek nekoliko stotina metara. Nipošto se ne bi moglo reći da predstavljaju kontinentalnu granicu: oni su tek talasić na okeanu kopna. Između Evrope i Azije nema granice – nizija je jedna i jedinstvena.

Tamo gde se pruža preko severne Evrope, nizija je sasvim uska – široka je svega nešto više od šest stotina kilometara. Idući dalje, preko istočne Evrope, počinje da se širi u vidu klina. Njena severna granica postaje ogromni, hladni zaliv Baltičkog mora, što leži ispod savijenog kraka Skandinavije. Njena južna, planinska granica tu su veličanstvene

Balkanske i Karpatske planine, koje čuvaju sever Grčke. A potom se nizija širi.

Rusija: tamo gde je ravnica beskrajna.

Rusija: tamo gde se sreću istok i zapad.

Tu, na početku Rusije, severna granica ogromne nizije kreće naviše, ka Arktičkom moru. Na severu počinje najveća svetska šuma – hladno, mračno carstvo borova zvano tajga, što se pruža hiljadama kilometara sve do obala Tihog okeana. U središnjem delu ove ravnice je ogromna, mešovita šuma. A na jugu počinju beskonačne, travnate stepe, koje, kako se ide naniže, ne vode do pustinje ni do planina, već do ljupkih, sunčanih morskih obala, sličnih Sredozemnim.

Jer južnu granicu središnjeg dela Rusije čini toplo Crno more.

Crno more, koje leži iznad istočnog kraja Sredozemlja, liči na veštačko jezero. Veliki južni polumesec planina okružuje ga poput ogromne brane: ka jugozapadu, grčke Balkanske planine; ka jugu, planine moderne Turske; ka jugoistoku visoke Kavkaske planine. Između Balkana i turskih planina, Crno more se kroz uski kanal spaja sa većim, sestrinskim morem. Ovaj spoj se na kraju Crnog mora naziva Bosforom, a na južnom kraju Dardanelima.

Ovo more je prostrano – dugo je bezmalo hiljadu kilometara od zapada ka istoku i preko šest stotina kilometara od severa ka jugu. U njega se ulivaju bezbrojne reke, među kojima je, sa zapadne strane, iznad Grčke, i veličanstveni Dunav. Voda tog mora sadrži tragove sumpora, što je možda razlog zbog kojeg je i nazvano „Crnim“.

U središtu severne ruske obale, daleko u tople vode ovog mora, u obliku pljosnate ribe, pruža se Krimsko poluostrvo. Sa obe njegove strane, preko stepe, iz dalekih šuma, spuštaju se dva ogromna rečna sliva koje razdvaja gotovo šeststo

pedeset kilometara. Sa zapadne strane, široka reka Dnepar; sa istočne, moćni Don.

Između ta dva rečna sistema, Dnjepra i Dona, i od stepa iznad obale Crnog mora, visoko iznad u severnim šumama leži prostranstvo ogromne, drevne ruske zemlje.

Granične ruske zemlje.

Jer velika nizija se nastavlja i dalje ka istoku. Na njevoj južnoj granici, istočno od Crnog mora, ogromni venac Kavkaskih planina pruža se još preko devet stotina kilometara. Čuvane su po vinu i po svojim borcima – Gruzinima, Jermenima i mnogim drugim – a njihovi sjajni vrhovi sežu uvis stotinama metara više od bilo kog masiva u Alpima ili Stenovitim planinama.

Taj niz se završava neverovatnim fenomenom, drugim od dva mora unutar južnog planinskog polumeseca. Ovo ogromno more pruža se od severa ka jugu – približno istog oblika kao Floridsko poluostrvo, ali dva puta duže – a ogromni planinski polumesec spušta se naniže okružujući ga. To je Kaspijsko more.

To je, zapravo, najveće svetsko jezero, jer je sa svih strana opkoljeno kopnom. Okruženo je stepama, planinama i pustinjama, a vodu gubi isparavanjem u pustinjskom vazduhu. A sa severne strane u njega se uliva najpoznatija ruska reka.

Majčica Volga.

Volga svoje dugo putovanje počinje daleko u šumama u samom srcu Rusije. Odatle u širokom potezu zavija kroz daleke šume na severu, pre no što skrene ka jugu; a potom se, pošto obgrli severno središte zemlje, okreće i teče preko Evroazijske nizije ka istoku a zatim ka jugu, dok napokon ne krene polako naniže, izlazeći iz šuma, preko vetrovite stepa ka dalekim pustinjskim obalama Kaspijskog mora.

A iza Volge, ogromna ravnica pruža se još dalje, postajući sve negostoljubivija. Na jugu su surove pustinje. Na severu se mračna tajga i večni sneg i led šire naniže, konačno osvajajući čitavu niziju. Do današnjeg dana, ove oblasti ostale su slabo naseljene. Iza Volge, preko Urala, preko smrznutih prostranstava Sibira do dalekog Tihog okeana, ostaje još preko pet i po hiljada kilometara kopna.

A gde se nalazilo to selo, sa svojom rekam i šumom?

To je lako reći. Nalazilo se na ivici južne ruske stepe: nekoliko desetina kilometara istočno od velike reke Dnjepra i približno četiri stotine pedeset kilometara iznad njegovog širokog ušća na severozapadnom kraju toplog Crnog mora.

Pa ipak, koliko god to zvučalo čudno, da je u to vreme putnik iz neke druge zemlje pitao kako da stigne do tamo, skoro niko živ ne bi umeo da mu odgovori.

Jer država Rusija još uvek nije postojala. Drevne istočne civilizacije – Kina, Indija, Persija – bile su daleko odatle, ispod ogromnog planinskog polumeseca koji je činio južnu granicu ravnice. Za njih je ta ravnica bila obična pustinja. Na zapadu, moćno Rimsko carstvo širilo se sredozemnim obalama a na severu čak do Britanije. Ali Rim nikad nije prodro dalje od spoljne ivice šume velike Evroazijske nizije.

Šta je Rim znao o toj šumi? Samo to da se istočno od reke Rajne nalaze ratnička germanska plemena a da na severu, pored Baltika, žive primitivni narodi – Baltički narodi, Letonci, Estonci, Litvanci – za koje su oni jedva i čuli. Međutim, to je bilo sve. O slovenskim zemljama iza germanskih prostora znali su vrlo malo; o Ugro-fincima u šumama što su se protezale iza Volge, gotovo ništa. O turskim i mongolskim plemenima koja su živela u nepreglednom sibirskom zaleđu

nije se čula gotovo ni reč iznad šume, nije dopro skoro ni šapat preko stepe.

A šta je Rim znao o stepi? Istina, na istočnom kraju Sredozemlja, Rim se proširio čak do Jermenije, ispod Kavkaza; a vekovima je znao za male luke na severnoj obali Crnog mora, gde su moreplovci dolazili da kupuju krzna ili robove iz unutrašnjosti, ili pak da se sretnu s karavanima što su putovali preko pustinje sa tajanstvenog Orijenta. Ali velika ravnica iza tih mesta bila je *terra incognita* – nepoznata zemlja varvarskih plemena, opasnih stepa i nepremostivih reka. Mnogo pre nego što bi stigli do malog sela, crteži i nazivi na mapama klasičnog sveta – Herodota, Ptolemeja, Plinija – pretvarali su se u šaputanja ili bi se jednostavno rasplinjavali.

Niti bi pak sami žitelji sela umeli da kažu gde zapravo žive.

Čak i dan-danas, na čuđenje stranaca, Rusi teško umeju da objasne kuda vodi neki put. Ako ga pitate da li ide na istok ili na zapad, sever ili jug, ili koliko je dugačak, Rus neće umeći da vam odgovori. Zašto bi i umeo, u tom nepreglednom krajoliku, gde se jedan horizont nastavlja na drugi, uvek isti?

Ali zato ume da vam kaže kuda teče reka.

Stoga su seljani znali da se njihova rečica uliva u drugu reku; i da se ta reka, nešto dalje odatle, uliva u veliki Dnje-par. Znali su da se negde, daleko preko južne stepe, Dnje-par uliva u more.

To je, međutim, bilo sve što su znali. Samo petoro njih je ikada videlo Dnje-par.

Da bismo rekli istinu, onakvu kakva je tada bila, ne možemo govoriti o Rusiji, koja još nije postojala, niti možemo zacrtati tačne okvire prema kojima bi se taj položaj mogao odrediti. Možemo samo reći da se seoce nalazilo u oblasti

iznad Crnog mora, istočno od Dnjepra i zapadno od Dona; nešto istočnije od šume, nešto zapadnije od stepe; kraj jedne od hiljadu reka nezabeleženih na mapama. Jer, biti određeni na ovom neodređenom terenu bilo bi besmisleno.

Vetar je tiho hujao nad zemljom a letnja noć prekrivala je ogromnu niziju. Na zapadnoj ivici velike nizije spuštao se sumrak. A ovde, u ovom južnom seocetu, bila je već zvezdana ponoć, mada je, daleko ka severu na početku Arktika, još trajao bleđi polarni suton. Na istoku, kraj Urala, bili su već rani jutarnji sati. U centralnom Sibiru svitala je zora; na obalama Pacifika već beše uveliko svanulo; a još dalje, na severoistočnom kraju ogromne kopnene mase nasuprot Aljaske, bilo je već podne. Na toj niziji su se u jednoj noći mogli izgubiti ogromni vazdušni sistemi. Tri hiljade kilometara severoistočno od sela, nad šumom je besnela strahovita oluja; pa ipak, ovde je sve bilo mirno. A ko zna kakvi su olujni oblaci plovili preko šuma, kakvi su se šatori krili u stepi ili kakve su vatre gorele na tom beskrajnom prostoru, u tim brojnim odajama noći?

Dečak se probudio sa osmehom.

Kroz prozor je duvao vetar; sunčevi zraci što su padali kroz četvrtasti okvir prozora ocrtavali su blistavi kvadrat svetlosti na zemljanom podu.

„Jesi li budan, jagodice moja?“

Pred sobom je video široko majčino lice. Iza nje je primećio da su ostali ukućani već ustali. U jednom uglu, na dugom savijenom štapu, visila je kolevka okačena o krovne grede.

Prostorija je bila velika. Zidovi, načinjeni od gline zalepljene na drveni okvir, behu sumorno tamni. To je bilo

zato što, kao ni ostale kuće u selu, ni ova na svom dugom, u travu zaraslom krovu nije imala dimnjak: umesto toga, dim iz velike peći ispunjavao je sobu pre nego što bi izašao kroz mali kapak koji se otvarao na stropu. Bio je to dobar način da se soba brzo zagreje, a stanarima kuće tamni zidovi su delovali poznato i prijateljski. Danas, međutim, peć nije bila naložena. Vazduh je bio čist, a u sobi je vladala prijatna svežina.

Koliba je imala još dve odaje: iza peći nalazio se prolaz kroz koji se ulazilo u kuću, a sa druge strane tog prolaza još jedna prostorija, malo veća od glavne, koja je služila kao radionica i skladište. U njoj su stajali razboj, različite posude i burad, motike, srpovi, dok je na počasnom mestu na zidu visila sekira koja je pripadala glavi kuće. Čitava zgrada, uokvirena hrastovim stubovima, beše ukopana oko pola metra u zemlju tako da se, izlazeći iz nje, iz hodnika moralo ići naviše ka spoljnim vratima.

Majka ga je umila vodom iz smeđe glinene posude. Dečak je gledao u traku sjajne sunčeve svetlosti na podu.

Međutim, u mislima je bio daleko odatle.

Primitivši da joj sin gleda u suncem obasjani pod, majka se nasmešila. „Kako kažemo za sunce?“, upita ona tiho.

„Slatko mleko
Razli se po podu;
Ni nož ni zubi
Pokupiti ga ne mogu.“

Dečak je poslušno pevušio, gledajući kroz prozor. Vetar koji je kroz njega dopirao mrsio mu je kosu.

„A za vetar?“

„Otac hitrog konja ima
Zauzdati se ne može.“

Znao je već desetak takvih zagonetki. Žene su ih znale na stotine – pitalice, izreke, poslovice – u kojima se sunčeva svetlost upoređuje sa prolivenim mlekom, vetar sa ždrepcem. Kroz te bezbrojne izreke običan svet je uživao igrajući se svojim slovenskim jezikom.

Majka će ga za koji trenutak pustiti da izađe. Žudeo je da potrči ka vratima. Je li medvedić već tamo?

Ona mu je brzo pregledala zube. Izgubio je dva mlečna, ali su mu porasla dva stalna zuba. Još jedan se klatio, ali mu zasad nijedan nije nedostajao.

„Bele koke ispod strehe vire“, promrmlja ona zadovoljno. Zatim ga je pustila da ode.

Potrčao je do prolaza i kroz hodnik istrčao napolje.

Naspram kolibe nalazila se baštica u kojoj je prethodnog dana pomogao majci da iščupa jednu veliku repu. S desne strane, jedan čovek je tovario alatke na stara drvena kola s grubim točkovima istesanim od drveta. S leve strane, nešto dalje pored reke, bilo je malo parno kupatilo. Izgrađeno je tek pre tri godine i nije bilo namenjeno sadašnjim stanovnicima sela, koji su imali sopstveno, veće kupatilo, već njihovim precima. Na kraju krajeva, Kij je znao da i mrtvi vole da se kupaju u pari, baš kao i živi, čak i ako su pritom nevidljivi. A kako su mu svi govorili, preci umeju strašno da se naljute ako im se nešto uskrati.

„Ni ti ne bi želeo da budeš zaboravljen pošto odeš, zar ne?“, pitala ga je jedna od ostalih očevih žena; a on je tada pomislio, ne, ne bi želeo da bude zaboravljen i izopšten iz toplog seoskog kruga.

Znao je da su mrtvi tu i da ga posmatraju, baš kao što je znao da u zemlji ispod jednog ugla šupe ispred kuće u kojoj je živio starišina boravi majušni naborani lik seoskog domovika* – dede njegovog oca – čiji duh predsedava svim događajima u selu.

Ušao je unutra. Ništa. Osvrnuo se desno i levo. Kupatila, kuće, sve je izgledalo isto: nigde nije bilo mečeta. Dečaci se rastužio; nije mogao da veruje – zar nije video Mala i starca kako se noćas prikradaju?

Čovek koji je stajao kraj kola, brat jedne od njegovih maćeha, okrenuo se i pogledao ga.

„Šta to tražiš, mali?“

„Ništa, ujko.“ Znao je da mu ne sme ništa reći.

U stomaku je osetio hladan čvor, a jutarnje sunce odjednom mu je delovalo sumorno. Poželeo je da mu tople suze donesu olakšanje, ali pošto ga je Mal zakleo na ćutanje, samo se ugrizao za usnu, tužno se okrenuo i vratio u kolibu.

Unutra je njegova baka zbog nečega grdila žene, ali on na to već beše navikao. Primetio je da u uglu vise majčine daire; bile su obojene u crveno. Voleo je crvenu boju; izgledala mu je toplo i prijateljski. Zaista, bilo je sasvim prirodno što tako misli, jer u slovenskom jeziku jedna ista reč znači „crveno“ i „lepo“. Posmatrao je opušteno bakino lice: njeni krupni obrazi podsećali su ga na dva grumena masti. Primetivši da je on posmatra, baka ga je mrko pogledala, začutavši da nagovesti njegovoj majci kako joj dečak smeta.

* „Domaći“ – ruski: *domovoj*, srpski: *domaći* uslužni duh, malić, macić, škrtat ili spiritus, u mitologiji Istočnih Slovena jeste kućni duh, često nazivan i ded ili gospodar kuće. Pod tim imenima zamišljan je omaleni starac sa krznenim ogrtačem koji živi iza ili ispod ognjišta i brine se o kući i stoci. Nekada se zamišlja i u obličju psa, medveda ili zmije. Ako se tom kućnom zaštitniku ne poklanja određena pažnja, on napušta kuću i prouzrokuje bolest stoke ili smrt domaćina. (Prim. prev.)

„Izađi, Kijčicu“, reče uljudno njegova majka.

Kad je izašao, ugledao je Mala.

Mal je imao lošu noć. Zajedno s jednim starijim lovcem postavio je u šumi zamku za medveda, i umalo uspeo da ga uhvati. Sada bi sa sobom doneo meče samo da u poslednjem trenu nije izgubio glavu i napravio pogrešan potez, nakon čega ga je pojurila razjarena mama medvedica. Setivši se toga, pocrveneo je.

Nameravao je da tog dana pomogne ostalima da pokupe seno – da privuče pažnju starešine vrednim radom i izbegne neprijatan razgovor s Kijem.

Dečaku nije palo na pamet da njegov ujak žurno prolazi pored kolibe da bi ga izbegao. Pritrčao mu je i pogledao ga s iščekivanjem.

Mal se krišom osvrnu desno i levo. Srećom, pored kola nije bilo nikoga, bili su sami.

„Jesi li ga doneo? Gde je?“, uzviknu Kij. Ugledavši ujaka, ponovo se ponadao da će ipak dobiti medvedića.

Mal je oklevao.

„U šumi je“, odgovorio je napokon.

„Kada ćeš ga dovesti ovamo? Danas?“ Dečakove oči već su blistale od uzbuđenja.

„Uskoro. Kad dođe zima.“

Na dečakovom lice ukazaše se zbunjenost i razočaranje. Zima? Zima mu je delovala beskrajno daleko.

„Zašto?“

Mal se malo zamisli. „Bio sam ga ulovio. Vodio sam ga na konopcu vezanom oko vrata, Kijčicu; ali onda ga je vetar odneo. Ništa nisam mogao da učinim.“

„Vetar?“ Dečak se snuždi. Znao je da je vetar najstariji od svih bogova. Ujak mu je često govorio: „Bog sunca je moćan, Kije, ali je bog vetra stariji i moćniji.“ Vetar je duvao danju,

ali i noću kad bi sunce zgaslo. Vetar je duvao kad god je hteo, preko beskrajne ravnice.

„Gde je sada?“

„Daleko, u šumi.“

Dečak je izgledao nesrećan.

„Ali će ga snežne kraljice vratiti“, nastavi ujak. „Videćeš.“

Zašto je morao da ga laže? Zagledao se u svog lakovernog malog sestra i shvatio zašto. Iz istog razloga zbog kojeg je živeo sa dvojicom starijih muškaraca i suprotstavljao se seoskom starešini. Zbog toga što su ga svi oni prezirali i, još gore, zbog toga što se stideo samog sebe. Zbog toga nije mogao da prizna detetu istinu. Beskoristan sam i glup, mislio je. Da, i lenj. Nameravao je da toga dana vredno radi u polju, ali je sada pozeleo da opet pobegne u šumu da bi izbegao ružnu istinu o sebi. Osećao je kako ga odlučnost napušta.

Pa ipak, možda još uvek ima nade.

„Ali znam gde ga je vetar sakrio“, reče on.

„Znaš? Stvarno?“ Kijevo lice se ozari. „Reci mi.“

„Duboko u šumi, u zemlji iza sedam gora.“

„Može li se stići do tamo?“

„Samo ako znaš put.“

„A znaš li ti put?“ Tako dobar lovac kao što je njegov ujak sigurno zna put čak i do začarane zemlje. „Gde je to?“, upita dečak.

Mal se široko osmehnu.

„Na istoku. Daleko na istoku. Ali ja mogu da stignem tamo za dan“, hvalio se. Na trenutak je gotovo i sam poverovao u to.

„Hoćeš li ga onda dovesti?“, molio ga je dečaćić.

„Možda hoću. Jednog dana.“ Mal je izgledao ozbiljno.

„Ali to je naša tajna. Nikome ni reći.“

Dečak klimnu glavom.

Mal produži dalje, zadovoljan što se izvukao iz tog poniženja. Možda će za koji dan uspeti da postavi novu zamku za meće. Nije želeo da razočara dečaka koji mu je verovao. Pronaći će neki način da ulovi medvedića.

Sad se osećao malo bolje. Danas će raditi u polju.

Kij ga je tužno gledao kako odlazi. Bio je zamišljen. Čuo je kako se žene smeju njegovom ujaku Malu, i kako ga muškarci psuju. Znao je da ga nazivaju Lenjivcem. Je li ipak istina da mu se ne može verovati? Zagledao se u ogromno, prazno jutarnje nebo, i zapitao se šta da radi.

Niz žena raširio se po zlatnom polju u obliku širokog slova V, poput jata lastavica na letnjem nebu.

U središtu, između redova žena sa svoje desne i leve strane, kretala se krupna prilika Lebedine svekrve. Žena seoskog starešine umrla je prošle zime i sada je ona bila najstarija u selu.

Dan je bio vreo. Radile su već nekoliko sati a sada se približilo podne. Za taj posao žene su oblačile jednostavne haljine nalik na košulje i bezoblične opanke od pletene brezove kore. Svaka je u rukama držala srp.

Krčeći put kroz dugačko polje ječma, pevale su. Starica bi zapevala jedan stih a ostale bi joj se pridružile visokim nazalnim glasovima koji su zvučali ponekad oštro, ponekad tužno.

Lebed se kupala u znoju; ali joj nije smetalo da radi u tom ravnomernom ritmu pod suncem. Mada su prema njoj ponekad iskazivale prezir, sve te žene su na neki način bile s njom u srodstvu – druga žena, sestra druge žene, sestre njenog muža i njihove kćeri, njihove tetke i rođake. Za svaku od njih postojalo je ime i način obraćanja koji je odgovarao složenim međusobnim odnosima, sa odgovarajućim uvažavanjem, a tom obraćanju se često dodavao i deminutiv

koji svi Sloveni tako vole i koji svaki vid obraćanja pretvara u tepanje. „Majčice“, „sestrice“; kako bi se drugačije jedna mrvica ljudskosti mogla obraćati drugoj, na nepreglednim prostranstvima ove nizije.

To je bio njen narod. Možda su je nazivali Mordvinkom, ali je ona ipak pripadala njima. To je bila zajednica: *rod*, kako se nazivala na jugu, ili *mir*, kako se zvala nešto dalje na severu. Delili su zemlju i selo – samo su pokućstvo i imovina muškarca pripadali njemu samom; a glas starešine beše zakon.

Sad je njena svekrva dozivala žene, bodreći ih nežnim, ljupkim imenima.

„Dodite, kćeri moje, labudice moje“, zvala ih je, „hajde da žanjemo.“ Čak je i Lebed tiho pozvala: „Dodi, labudice moja mala.“

Na neki način, Lebed je volela i nju. „Jedi ono što se skuva i slušaj ono što se kaže“, govorila joj je starija žena oštro. Pa ipak, bez obzira na svoje izlive besa, umela je ponekad da bude i dobra.

Lebed baci pogled preko polja. Iza njih su, nekoliko stotina koraka dalje, njen muž i muškarci tovarili seno na kolica na livadi. Tu je bio i njen brat. Ukraj polja tri najstarije žene su se tiho odmarale. Pogledom je potražila Kija. Nešto ranije sedeo je sa staricama, ali je možda sada otišao da gleda šta rade muškarci.

„Zlatno sunce zemlju mije,
Majčica Zemlja nikad suva nije.“

Žene su pevale zamahujući srpovima, saginjući se kao da se klanjaju najmoćnijoj boginji koja ih sve hrani: Vlažnoj Majci Zemlji.

Velika slovenska boginja u tom kraju imala je svoj najčistiji oblik. Jer to selo se nalazilo na ivici najboljeg pojasa zemljišta velike ravnice: crnice.

Na čitavoj Evroazijskoj niziji nije bilo ničeg sličnog.

Na severu, ispod tundre, tlo beše od vlažnog treseta, nepodesnog za obrađivanje; ispod šuma, ležao je peskoviti podzol – pepeljuša, siva pod severnim listopadnim šumama, smeđa kada se krene ka šumama širokog lišća, dalje ka jugu. Na takvim vrstama tla prinosi su bili prilično slabi. Ali idući prema pojasu stepe, nailazilo se na sasvim drugačije zemljište. Ovo je bila crna zemlja, černoziem – sjajna, meka, gusta, tusta kao med. Protezala se stotinama i stotinama kilometara, od zapadnih obala Crnog mora, istočno preko ravnica, pored velike reke Volge, duboko u Sibir. Sloveni koji su živeli na ivici šume trebalo je samo da raščiste polje a zatim da ga redovno obrađuju: na tom bogatom crnom tlu mogli su gajiti useve godinama pre nego što bi se zemljište iscrplo, a zatim bi ga samo ostavili da zaraste u travu i raščistili drugi komad zemlje. Bio je to primitivan i rasipan vid zemljoradnje, ali na černoziem selo je moglo da opstaje na taj način godinama, ne morajući da se seli na novo tlo. Osim toga, čemu briga – zar i šume i ravnice nisu beskonačne?

Kad su žene na trenutak prekinule pesmu, videla je kako im prilazi Mal. Bio je znojav i zajapuren.

„Evo Lenjivca, traži posao“, uzviknu šaljivo jedna žena. Čak se i njena svekrva nasmejala, a ni Lebed nije mogla da odoli da se ne osmehne. Po blagom izrazu griže savesti na njegovom licu bilo je jasno da se pod nekim izgovorom bio iskrao da se odmara. Samo se iznenadila što s njim nije došao i njen sin.

„Gde je Kijčić?“, pitala je.

„Ne znam. Nisam ga video celog jutra.“

Namrštila se. Gde li je taj dečak? Okrenula se i doviknula svekrvi:

„Mogu li da idem da potražim Kijčica? Nigde ga nema.“

Krupna starica gotovo nije ni zastala, dobacivši samo bezizrazan pogled Lebed i njenom nesposobnom bratu. Zatim je odmahнула glavom. Trebalo je završiti posao.

„Idi pitaj starice kuda je otišao“, reče Lebed tiho Malu.

„Dobro.“ On polako krenu ka ivici polja.

Malu je uvek bilo zanimljivo da upoređuje živote stanovnika sela. Životi muškaraca bili su možda živopisniji, ali kraći. Muškarci su jačali, bili debeli ili mršavi; a kad bi ih snaga napustila, najčešće bi naglo umrli. Međutim, kod žena je bilo sasvim drugačije. One bi najpre procvetale – belopute, tanke, lakonoge kao košute; a zatim bi se sve, bez izuzetka, ugojile najpre oko kukova, kao njegova sestra, a potom i na stomaku i u nogama. Nakon toga bi postajale sve deblje i okruglije, opaljene suncem, poput kruške ili jabuke, godinu za godinom, sve dok one visoke ne bi dostigle stamenu masivnost Lebedine svekrve. A potom bi polako, i dalje udobno zaokrugljene, počele da se smanjuju, postepeno se smežuravajući sve dok u starosti ne bi postale sparušene, poput sasušenog oraha u ljusci. I tako bi stare žene – *babuške* – smežuranih smeđih lica i plavih očiju, poživele svoje poslednje dane sve dok konačno, kao orah kad padne s grane, ne bi utonule u zemlju. Bila je to sudbina svih žena. I njegova sestra Lebed će tako završiti. Kad bi pogledao neku staru *babušku*, uvek bi osetio blagu nežnost.

Tri *babuške* su sedele zajedno na ivici polja. Ljubazno se smeškajući, Mal se obratio svakoj ponaosob.

Lebed ga je posmatrala kako razgovara s njima i pitala se zašto taj razgovor tako dugo traje. Konačno se on vratio sa širokim osmehom na licu.

„Stare su“, objasnio je, „i pomalo pometene. Jedna kaže da joj se čini da se Kij vratio u selo s drugom decom; druga misli da je krenuo ka reci; a treća kaže da je otišao u šumu.“

Ona uzdahnu. Nije znala zašto bi se Kij zaputio ka šumi, a sumnjala je da je otišao ka reci. Druga deca su bila u kolibi, gde ih je čuvala jedna devojčica. Verovatno je i on tamo.

„Idi vidi da li je u selu“, reče ona bratu. A pošto mu je to bilo lakše nego da radi, Mal zadovoljno odšeta ka selu.

Žene su i dalje radile i pevale. Lebed je volela tu pesmu – mada je bila spora i tužna, melodija je bila tako lepa da joj je skretala misli sa svih briga:

„Paoru, smrt te čeka;
Obraduj svoju njivu.
Nećeš pronaći leka
U vodi, vatri ni dimu;
Ni vetar ti neće
Doneti sreće.

U zemlji crnoj
Biće tvoj kraj:
Neka ti zemlja
Spokoja dâ.“

Dugi niz žena polako se kretao napred. Saginjući se, sekle su teške klasove ječma. Poljem se širio zvuk tihog šuštanja i fijuka srpova što su presecali smeđaste stabljike. Fina prašina od pokošenog ječma visila je nisko nad zemljom, šireći oko sebe slatki miris. A Lebed je, kao i obično, osećala onu mešavinu zadovoljstva i tuge – kao da je neki deo nje izgubljen, neraskidivo vezan za ovaj spori, tegobni život u teškoj tišini beskrajne nizije – tuge, zbog te večne zarobljenosti;

zadovoljstva, jer, na kraju krajeva, zar to nije njen rod, i njen život, kao što i treba da bude?

Prošlo je izvesno vreme pre nego što se Mal vratio. Na licu je još uvek imao svoj uobičajeni tupi osmeh, ali učinilo joj se da sada u njemu primećuje i nagoveštaj nelagode.

„Zar nije tamo?“

„Ne. Nisu ga videli.“

To je bilo neobično. Pretpostavljala je da je njen sin sa ostalom decom. Sada se uznemirila. Opet je doviknula svekrvi:

„Mali Kij nije kod kuće. Pusti me da idem da ga nađem.“

Ali starica je samo pogleda s blagim prezirom.

„Deca vazda nekud lutaju. Vратиće se on brzo.“ A zatim dodade, sa izvesnom zlobom: „Neka ga tvoj brat potraži. Ionako nema drugog posla.“

Lebed tužno pognu glavu.

„Idi do reke, Male. Vidi je li on tamo“, reče mu ona. Ovog puta je videla da je njen brat pružio korak.

Žene su nastavile da rade. Lebed je znala da će uskoro doći vreme za predah. Podozrevala je da ih njena svekrva zadržava što duže da bi imala izgovor da je spreči da ode. Digla je pogled ka poljima na horizontu. Sad joj se činilo da joj se i on ruga, da je, kao i njena svekrva, surovo podseća: „Ne možeš ti tu ništa – bogovi su već odredili kako sve treba da bude.“ Opet je pognula glavu.

Ovog puta Mal se vratio vrlo brzo.

„Nije otišao do reke.“

„Otkud znaš?“

Objasnio joj je da je sreo starca s kojim je išao u lov i koji je celo jutro proveo kraj reke. Starac bi sigurno video dečaka da je tamo prošao.

Ona oseti kako je hvata strah.

„Mislim da je otišao u šumu“, reče Mal.

U šumu. Nikada ranije nije lutao po šumi, osim s njom. Ona se zagleda u brata.

„Zašto?“

Izgledao je zbunjeno.

„Ne znam.“

Očigledno je lagao, ali ona je znala da ne вреди da ga zapitkuje zbog čega.

„U kom pravcu misliš da se zaputio?“

Mal se malo zamisli. Setio se budalastih reči koje je tog jutra uputio dečaku: „Na istoku. Daleko na istoku. Mogu da stignem tamo za dan.“

„Verovatno je otišao na istok.“ On pocrvene. „Ne znam kuda.“

Ona ga prezrivo pogleda.

„Evo ti, uzmi ovo.“ Ona mu gurnu srp u ruku. „Seci!“, naredila mu je.

„Ali to je ženski posao“, pobuni se on.

„Radi, budalo“, viknu ona i krenu ka svekri dok su druge žene, posmatrajući ih, prasnule u smeh. „Pusti me da odem da potražim Kijčica“, zamoli je ona opet, „moj brat ga je poslao u šumu.“

Svekrva je isprva nije ni pogledala, već se zagledala preko polja. Tamo su muškarci već prestali da rade, a nekoliko njih, među njima i Lebedin muž i seoski starešina, išli su u susret ženama.

„Vreme je za odmor“, doviknu ona ostalim ženama, a onda kratko reče Lebed: „Možeš da ideš.“

Kad su njen muž i starešina stigli, Lebed im kratko ispriča šta se desilo. Starešina je bio krupan čovek sede brade i sitnih, živih očiju. Nije se previše zainteresovao. Međutim, nežno lice njenog muža brižno se naboralo. Pogledao je u starešinu.

„Da pođem i ja?“

„Dečak će se brzo vratiti. Nije mogao otići daleko. Neka ga ona potraži“, odgovori ovaj umorno.

Na licu svog muža uočila je treptaj olakšanja. Razumela ga je. Morao je da brine i o drugim ženama i deci.

„Odoh ja“, rekla je tiho.

„Ako se ne vratiš kad budemo nastavili da radimo, poći ću za tobom“, obeća joj muž sa osmehom.

Ona klimnu glavom i pođe.

Šuma je delovala prijatno i prijateljski. Po vedrom plavom nebu s vremena na vreme plovili su beli oblaci, blistajući u odsjaju kasnog prepodnevnog sunca. Dolazili su sa istoka, preko zelene šume, iz ko zna kakvih pustih i beskrajnih stepa. Duž ivice šume, kuda je koračao dečak, vetar je blago talasao visoku travu koja je tiho šaputala. Nekoliko krava paslo je u šarenoj hladovini.

Prošlo je već izvesno vreme otkad se Kij krišom udaljio od starica. Sada je veselo išao poznatim putem koji je vodio u šumu. Nije mislio na opasnost.

Celog jutra je razmišljao o medvediću. Ujka Mal je znao gde je on – u čarobnom kraljevstvu daleko na istoku. A nije li rekao da se do tamo može stići za dan? Međutim, iako je bio još mali, Kij je nekako naslućivao da njegov ujak neće otići tamo. A što je više razmišljao o tome, dečaku se sve više činilo da zna šta treba da radi.

Kako je jutro postajalo sve toplije, polje na kojem su žene radile počelo je da treperi na vrelini. Nemirno je šetkao tamo-amo sve dok se konačno, kao u snu i vođen nekom nevidljivom rukom, nije polako zaputio ka šumi.

Znao je put. Ići na istok značilo je ići u suprotnom pravcu od reke, putem kojim su njegova majka i ostale žene išle da

beru pečurke. Krajem leta opet će krenuti tom stazom, da beru kupine. Sa istoka su dolazili beli oblaci.

Nije znao koliko je put dalek, ali ako je njegov ujak mogao da stigne tamo za jedan dan, moći će i on.

Ili najviše dva dana, pomislio je hrabro.

I tako je, u beloj košulji s platnenim pojasom i u malim opancima, još uvek stežući u ruci stručak ječma koji je ubrao na polju, buc masti dečaćić krenuo putem između borova sa zanesenjačkom rešenošću.

Nekoliko stotina koraka niz put nalazio se niz malih čistina gde su žene dolazile da beru pečurke. Tu je raslo više od deset različitih vrsta gljiva, u gustim grozdovima u dubokom hladu, i dečak se vedro osmehnu stigavši do tog mesta. Nikada ranije nije zašao dublje u šumu, ali je bez oklevanja produžio dalje.

Uski put je vodio niz padinu, ponegde posut borovim iglicama, tu i tamo preprečen čvornovitim korenjem, a zatim opet zalazio u gustiš. Dečak je primetio da sad među hrastovima i brezama ima manje borova, a više jasenova. Veverice su ga oprezno posmatrale s drveća. Jedna, koja je stajala na putu, kao da je htela da odskakuće, ali se zatim predomisli i ostala na mestu, krckajući zubima ljusku ploda dok je dečak prolazio. Nakon izvesnog vremena, gustiš se razredio. Svuda oko njega vladala je potpuna tišina. Put ovde beše obrastao travom. Koju stotina koraka dalje vodio je udesno, a zatim skretao levo. Na vidiku se pojavio još jedan borov gustiš.

Kijčić je bio srećan. Još uvek je bio uzbuđen zbog ove pustolovine što ga je vodila u nepoznat kraj.

Odlutao je već toliko daleko kad ga je sve uži put poveo među gusto drveće. Dečak je nastavio dalje: drveće ga je okružilo sa svih strana. U vazduhu se osećao blag, vlažan zemljani miris.

Odjednom se, tik ispred njega, ukazalo tamno jezerce.

Jezero nije bilo veliko – desetak koraka široko i trideset dugačko. Površina mu je bila mirna, zaštićena krošnjama koje su ga skrivale. Međutim, dok ga je dečak posmatrao, blagi dašak vetra namreškao je površinu vode. Talasić je tiho zapljusnuo tamnu zemlju i busene trave kraj ivice jezera.

Dečak je znao šta to znači. Zagledao se u vodu i oprezno osvrnuo oko sebe.

„U mirnom jezeru đavoli se kriju.“

Tako se govorilo u selu. U ovom jezeru je sigurno bilo vodenih devica – rusalki – i ako se ne pazite, one mogu izaći i golicati vas do smrti. „Zato nikad ne smeš dopustiti da te se rusalke dočepaju, Kije“, upozoravala ga je majka, smejući se. „Toliko si škakljiv da bi te začas dokrajčile!“

Pažljivo motreći površinu vode, dečak je obilazio oko opasnog jezera, i laknulo mu je kad ga je put odveo dalje. Uskoro se pred njim stvorio hrastov šumarak. Put je vijugao između stabala sve dok nije izbio na veliku, praznu čistinu. Visoka trava se blago talasala. S desne strane rastao je gustiš belih breza. Kij zastade.

Kakav muk. Iznad njega, plavo nebo bilo je prazno i tiho. Kojim putem sad da krene?

Čekao je nekoliko minuta dok je oblak nečujno plovio nad čistinom. Pažljivo je posmatrao puteve, da bi bio siguran koji je pravi.

Istok je bio pravo ispred njega. Produžio je dalje.

Sada je prvi put zažalio što je sam. Nekoliko puta se osvrtao po čistini. Ponadao se da će možda naići njegova majka. Činilo mu se prirodnim da bi se ona odjednom mogla pojaviti tu gde je on. Ali od nje nije bilo ni traga ni glasa...

Ponovo je ušao u šumu i pešačio još desetak minuta. Tu više nije ni bilo puta: činilo se da kroz kratku travu pod brezama još nisu utabali staze koraci ni ljudi ni zveri. Bilo je neobično pusto. Dečak zbunjeno zastade. Treba li da se vrati? Činilo mu se da su poznata polja i reka ostali daleko iza njega. Odjednom je pozeleo da se opet nađe u njihovoj blizini. Međutim, setio se tihog, skrivenog jezera s rusalkama kako leži kraj puta i čeka.

Drveće je raslo sve gušće, visoko, zastrašujuće ogromno, pružalo se ka nebu i zaklanjalo svetlost tako da su se kroz krošnje nazirali samo delići plavetnila – kao da se ogromna plava nebeska zdela odjednom razbila na hiljadu komada. Zagledao se u njih i opet pokolebao. Ali šta će biti s medvedićem? Neće sad odustati. Dečak se ugrize za usnu i krenu napred.

Tada mu se učinilo da čuje njen glas.

„Kijčicu.“ Glas njegove majke kao da je blago odzvanjao među stablima. „Kije, jagodice moja.“ Dozivala ga je. Lice mu se ozarilo vedrim osmehom. Okrenuo se.

Međutim, majke nije bilo. Osluškiavao je, pokušao sam da je dozove, opet osluškivao.

Tišina. Kao da se majčin glas nikada nije ni čuo. Lišće zašušta od blagog naleta vetra, a grane krošanja se kruto zanjahaše. Je li to zaista bio majčin glas ili samo hujanje vetra? Ili su ga to rusalke iz jezera zadirkivale?

On tužno produži dalje.

Dok je koračao šumskim tlom ispod visokog drveća, povremeno bi mu pokoji tanki zrak sunca obasjao svetlu kosu. Ponekad mu se pak činilo da ga neko posmatra: kao da neka nevidljiva stvorenja, smeđa i siva, vrebaju u senci; ali mada se stalno osvrtao, ništa nije video.

Pet minuta kasnije umalo je okončao svoje putovanje.

Baš kada je još jedanput zastao da proveriti da li se nešto kreće, iznad njega se iznenada začu glasan krik; a kada se uplašeno okrenuo, iz gustog lišća izlete neka mračna prilika.

„Baba Jaga“, viknu on uspaničeno.

Bila je to sasvim prirodna pomisao. Svako dete se plašilo veštice Baba Jage. Nikada se nije znalo kada bi ona mogla doleteti u svom avanu, dugih stopala i ispruženih ruku nalik kandžama, spremna da zgrabi dečake i devojčice, i da ih odnese i skuva. Nikad se ne zna. Dečak je užasnuto zurio.

Pred njim je, međutim, bila samo ptica koja je glasno lepetala probijajući se kroz lišće i granje.

Ali dečak već beše do srži prestravljen. Nezaustavljivo je drhtao. Briznuo je u plač, seo na zemlju i neprestano dozivao majku. Pa ipak, dok su dugi minuti tiho prolazili, ništa se oko njega nije ni pomaklo, a on polako prestade da plače i opet se smiri.

To je bila samo ptica. Šta mu je ono ujak često govorio? „Lovac nema čega da se plaši u šumi, Kijčicu, ako je oprezan. Samo se žene i deca plaše šume.“ Polako je ustao. Oklevajući krenuo je opet napred, još dalje kroz mračnu šumu.

Tek nešto kasnije primetio je da se, s njegove leve strane, pojavljuje drugačiji krajolik, da je tu šuma ređa i da svetlost lakše prodire kroz krošnje. Uskoro je ta druga šuma zablistala zlatnom svetlošću, a on je, privučen sunčevim zracima, krenuo ka njoj.

Tu je bilo toplije. Drveće nije bilo tako visoko. Pod nogama je rasla sočna zelena trava i grmlje. Zemlju je prekrivalo busenje mahovine. Dečak je na licu osećao tople zrake sunca, čuo zujanje insekata a uskoro i osetio ubod komarca. Malo se razvedrio. Kraj njegovih nogu, mali zeleni gušter hitro zamače u travu.

Bilo mu je tako drago što je tu dospao da neko vreme nije ni obraćao pažnju u kom pravcu se kreće.

Zapravo, mada to nije znao, Kij je pešačio gotovo sat i već je bilo podne. Još uvek nije osećao ni glad ni žeđ; niti je, u svom olakšanju što je izašao iz mračne šume, shvatao da je umoran. Osvrćući se, iza sebe više nije ni video mračnu šumu; zapravo, kada se okrenuo za pun krug, video je da mu je ova sunčana šuma neobično nepoznata. U blizini su bele breze blistale na suncu. Jedna ptičica posmatrala ga je sa grane kao da na toj vrelini ne može da uzleti; a sjajno sunce odjednom je omamilo i njega, i čitav dan mu je ličio na neki san. Ispred njega rastinje je bilo sve gušće, a vid mu je zaklanjala i trska.

Tada je ugledao blistavu svetlost.

Dopirala je sa zemlje, iz zapetljane mase korenja. Blesnula mu je pred očima tako naglo da je zatrepao. Zakoračio je napred. Svetlost je i dalje blistala. Svetlost na zemlji. Prišao je bliže, i u tom trenutku mu sinu.

Da to svetlo, zapitao se, ne predstavlja možda prolaz u drugi svet?

To je svakako bilo moguće, jer je slovenska reč kojom su ljudi u selu nazivali drugi svet zvučala isto kao „svetlost“. A Kij je znao da se mesto gde žive domovoji i drugi preci nalazi pod zemljom. Ova blistava svetlost nalazila se na tako čudnom i tajanstvenom mestu, na zemlji. Možda bi to mogao biti – ulaz u drugi svet!

Prilazeći bliže, otkrio je da svetlost dopire s glatke površine majušnog, napola skrivenog potočića, obasjanog podnevnim suncem. Krivudajući, izvirao je iz rastinja, ponegde sasvim nestajući iz vida a potom se ponovo pojavljujući u visokoj travi, nekoliko koraka dalje. Međutim, to što je svetlost dopirala iz potoka nije značilo da je u dečakovim očima bila ništa manje čudesna. Zaista, dok se osvrtao posmatrajući potok, blistava stabla breza i gustu travu, javila mu se još

uzbudljivija misao. Stigao sam, pomisli on, to je to. Sigurno je stigao do ulaza u tajno kraljevstvo – kraljevstvo iza sedam gora. Jer koje bi mesto moglo biti čudesnije?

Krenuo je duž malog potoka: išao je pedesetak koraka kroz zelenilo sve dok nije stigao do dve niske stene između kojih je rastao grm leske. Tu je zastao. Dodirnuo je stene. Bile su tople, gotovo vrele. Odjednom je ožedneo, na trenutak oklevao razmišljajući da li da pije iz čudesnog izvora, ali kad ga je žeđ savladala, kleknuo je na travu i šakama zahvatio kristalno bistru vodu. Kako je samo bila sveža i slatka.

Zatim je, da bi bolje osmotrio gde se nalazi, pokušao da se popne na jednu stenu. Tik iznad sebe uočio je ispust na steni. Pružio je ruku iznad glave, pokušavajući da se uhvati za njega.

Tada je pod prstima osetio zmiju.

Ni sam ne bi umeo da kaže kako se, trenutak kasnije, našao tri koraka od stene, drhteći od glave do pete. Trzao je glavom tamo-amo, pogledom pretražujući drveće, potok, stene, tražujući za zmijama koje bi ga mogle napasti. Kad ga je jedna travka zagolicala po nozi, poskočio je visoko u vazduh.

Međutim, zmija na steni se nije pomakla. Video je kraj njenog repa kako leži duž ivice kamena. Dva duga minuta je čekao, još uvek drhteći. Na zemlji se ništa nije pomaklo, samo je iznad njega jedan mišar, krutih i nepomičnih krila, nečujno kružio nad čitavim tim prizorom.

Postepeno je radoznalost nadvladala čak i strah, te dečak opet krenu napred.

Zmija je bila mrtva. Ležala je u zapetljanoj hrpi na širokom ispustu stene. Potpuno ispružena, bila bi sigurno dva ili tri puta duža od njega. Glava joj beše razbijena i isključvana:

zapitao se kako – možda orao? Video je da je to otrovnica – u kraju ih je bilo nekoliko vrsta – i mada je bila mrtva, opet je zadrhtao posmatrajući je.

Pa ipak, dok ju je gledao, shvatio je još nešto: nešto ga je, uprkos strahu, nateralo da prestane da drhti i da se čak nasmeši. Da, zaista, ovo je čudesno kraljevstvo. Zmija je ležala u senci grma leske što je rastao u procepu između dve stene. A na grmu je bilo lešnika.

„Sada ću moći da nađem svog medvedića“, reče on naglas.

Jer mu je mrtva zmija mogla podariti jednu od najvećih tajni sveta – tajnu čarobnog jezika.

Čarobni jezik bio je nemuš. Sve drveće i biljke govorili su njime, čak i stene i potoci; ponekad i životinje. A do te tajne moglo se doći na nekoliko načina – to mu je otkrio niko drugi do njegova baka. „Postoje četiri načina da otkriješ tajni jezik, Kijčicu. Ako spaseš zmiju iz vatre, ili ribu iz mreže, one ti ga mogu otkriti. Ili drugi, ako nađeš seme paprati u šumi u ponoć, na letnju dugodnevicu; ili treći, ako oruči nađeš u zemlji žabu i gurneš je u usta. A ako nađeš mrtvu zmiju ispod lešnikovog grma, moraš je ispeći i pojesti joj srce.“

Ako bih mogao da razgovaram s drvećem i zverima, brzo bi mi rekli gde je moj medvedić, pomisli on. Sa zadovoljstvom je posmatrao groznu zmijurinu. Mučilo ga je ipak samo jedno: kako da je ispeče. Nije imao vatre. Možda bih, pomisli on, mogao da je odnesem u selo.

Nije skidao pogled sa zmije. Ležala je tek dva-tri koraka od njega i nije odavno bila mrtva. Osim rasporene glave, izgledala je kao da bi svakog časa mogla oživeti, i dok je kroz opanke osećao toplinu stene i mislio kako ta toplota zagreva i zmiju, malčice je zadrhtao.

Ne, ne bi mogao sam da je odnese kući.

Međutim, tada mu sinu jednostavna i utešna ideja; u trenu mu se učini kao da se pred njim upravo otvorio put

kroz mračnu šumu. Vратићу se kući i dovesti ujaka Mala. On će doći i ispeći mi zmiју.

Kako je to jednostavno. Na trenutak mu se učinilo da je njegovo putovanje završeno i da se već srećno vratio kući. S olakšanjem se spustio niz stenu do malog potoka i krenuo nazad. Sada, dok se vraćao sa svog uspešnog pohoda, čitav prizor mu je izgledao poznatije i manje čudesno.

Nekih pet minuta kasnije shvatio je da se izgubio.

Kada je idući od sjajnog potoka skrenuo u šumu, upravljao se po oblacima. Kako mu je onda ovaj kraj u kojem se sad našao delovao tako nepoznato? Drveće je bilo više i gušće. U blizini je bilo i stena i žbunja, a šuma je izgledala potpuno drugačije od one u kojoj je bio ranije. Sada bi mu bilo drago da ugleda čak i opasno jezero s rusalkama. Opet se zagledao u oblake. Nije znao da je, od podneva, vetar postepeno promenio pravac.

Tek tada je dečaćića počela da hvata panika. Dok su minuti prolazili a on sa sve većom izvesnošću shvatao da je zalutao, obuzimala ga je nekakva hladnoća. Zastao je, pogledao desno i levo, video samo beskonačne nizove visokih stabala kako se pružaju u svim pravcima i shvatio da neće moći da nađe put nazad.

Bio je beznadežno izgubljen. Vikao je, dozivajući majčino ime četiri, pet puta. Ali glas mu se gubio u šumi. Kao da je i sam dan želeo da ga zarobi, da ga zatoči u šumi pod beskrajnim plavim nebom, i sad ga je posmatrao odnekud odozgo, iz visine, i rugao mu se. Možda nikad neće stići kući. U blizini je ugledao oboreno stablo i seo pored njega. Talasi očaja zapljuskivali su ga dok je tako sedeo na zemlji naslonjen leđima na drvo, suviše obeshrabren da bi nastavio put. Zaplakao je.

Još dva puta je viknuo, ali odgovora nije bilo. Pored njega je rasla ogromna pečurka. Pružio je ruku i pomilovao njen meki klobuk da se uteši, a zatim još neko vreme nastavio da jeca. Nekoliko minuta kasnije klonuo je od suza, a vlažni kapci mu postadoše teški. Uskoro mu brada pade na grudi.

U prvi mah kad je ugledao medvedića, zapitao se da li sanja.

Očigledno je bio odlutao od majke i išao je, gotovo se spotičući preko sopstvenih krupnih šapa, žureći da stigne medvedicu. Medvediće je prošao svega nekoliko koraka od mesta gde je Kij sedeo i dremao.

Protrljavši oči, Kij se uspravi, uštinu se da se uveri da je budan i krenu za njim. Je li zaista moguće da je, posle svega, našao medvedića? Nije mogao da veruje. Medvediće je žurio ka smeđoj prilici stotinak metara daleko, sigurno ka svojoj majci. Ona zamače za drvo.

Zaboravljajući na sve ostalo, dečak krenu za njima. Sad mu je u glavi bila samo jedna misao: moram da vidim kuda idu. Uzbuđeno je hitao što je brže mogao za medvedima.

Poveli su ga kroz šumu, preko čistine, u drugu šumu. Dečak nije mario koliko će daleko otići. Ponekad bi ih ugledao i skamenio se od straha da ga ne opaze. Ali uglavnom ih je pratio po zvucima koje su širili oko sebe, napredujući kroz šumu. Nije znao koliko je sada daleko od kuće, niti kako će se vratiti. Bio je suviše blizu cilja svoje potrage da bi razmišljao o tome. Žurno je nastavljao dalje.

Nekoliko puta ih je umalo izgubio. Usred naizgled beskrajnog hrastovog ili brezovog čestara, odjednom bi zavladala tišina. Svuda oko sebe video je samo drveće i ništa drugo. Onda bi zastao, zamislio se i opet sačekao, pre nego što bi odnekud konačno čuo njihovo šuštanje.

U jednom od tih trenutaka tišine ugledao je sa svoje desne strane, iza gustiša od breza, blesak sunca što je nagoveštavao čistinu. Možda je medvediće tamo. Krenuo je u tom pravcu.

Tada je ispred sebe na ivici čistine u krošnjama ugledao svetlost. Odblesak nije bio naročito visoko. Nešto je sjajilo u nižim granama stabala. Od gustih krošanja breza nije video šta je to, ali su zraci sunca plesali oko tog sjajnog predmeta, šarajući tamo-amu među krošnjama, bacajući blistave crvene, srebrne i zlatne zrake. Šta bi to moglo da bude?

A onda je, u naletu radosti, shvatio – naravno, šta to mora biti. Šta drugo živi na drvetu i tako blista? Šta drugo čuva dragocenosti za kojima ljudi tragaju – i sigurno u ovom trenutku čuva i njegovog medvedića? Šta drugo, ako ne najređe i najčarobnije od svih šumskih čuda?

To je mogla biti samo žar-ptica.

Žar-ptica je imala raznobojno perje. Ono se presijavalo i blistalo čak i u mraku. Ako bi neko uspeo da se prikrađe i ukrade joj jedno dugo pero, mogao je dobiti sve što poželi. Žar-ptica je značila toplinu i sreću. Medvediće ga sigurno već čeka tamo, kod žar-ptice. Bleštavo svetlo kao da ga je pozivalo i privlačilo sebi.

Pošao je napred, sve dok nije stigao na svega desetak koraka od nje. Mada je nije jasno video, žar-ptica se nije micala, ali je i dalje blistala: čekala ga je. S radosnim uzvikom on potrča kroz breze ka čistini.

Ispod metalne kacige posmatralo ga je nepomično lice konjanika. Kaciga beše po ivici ukrašena s nekoliko raznobojnih dragulja što su blistali na suncu – poput žar-ptice. Lice ratnika je bilo tamno, s velikim kukastim nosom. Griva crne kose padala mu je ispod kacige na ramena. A crne bademaste oči behu hladne. Na ramenu mu je visio dugačak, savijen luk.

Dečak je stajao ispred njega kao opčinjen. Konj kojeg je ovaj neverovatni ratnik jahao beše potpuno crn. Kožna oputa bila mu je raskošno ukrašena. Konj je do tada pasao

u hladovini iza drveća; sada je lenjo digao glavu da pogleda u Kija.

Lice konjanika nije se ni pomaklo.

Zatim se odjednom obrušio.

Visoko gore, sa ogromnog plavog neba, nečujno je tuklo podnevno sunce, mada je blagi, vlažni povetarac šuštao u suvom ječmu što bi pokatkad okrznuo Lebedin pas dok je odlazila sa zlatnog polja. Prašnjavi miris ječma dopirao je sve do ivice šume. Dok je Lebed koračala čistinom što je delila polje od šume, poljski miš istrča iz ječma i sakri se u koren jednog stabla.

Možda je dečak samo odlutao u šumsku hladovinu. Koračajući dalje, tiho ga je dozivala: „Kije, jagodice moja. Kijčiću, golube moj.“

Krave što su pasle u blizini digoše glave, ali se nisu potrudile da se pomere. Obilazeći stabla, jedan mišar prelete preko polja iznad Lebedine glave, u potrazi za plenom. Kija nigde nije bilo.

Lebed krenu putem što je vodio do mesta gde su brali pečurke. U šumi je u podne bilo tiho kao i na polju, a blistavi zraci sunca probijali su se kroz oblake. Ona opet pozva: „Kijčiću, Kije, pile moje.“

Na kanapu oko vrata visio joj je mali talisman – gušćica izrezbarena od borovog drveta – koji je dobila od majke. Izvukla ga je iz košulje i poljubila.

Potom je pogledom pretražila čistinu na kojoj su brali pečurke. Ali Kija nigde nije videla.

Produžila je dalje do jezera. Da nije upao u njega?, zapitala se. Da ne leži tu, pod mirnom, tamnom vodom? Zagledala se u jezero. Ništa nije plutalo po njemu, a nije bilo ni razloga da dečak upadne u jezero, uveravala je sebe.